

Válka, Josef

"Moravanství" v 15. století : komplikace ve vývoji české nacionality

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1984, vol. 33, iss. C31, pp. [145]-154

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102092>

Access Date: 01. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JOSEF VÁLKA

„MORAVANSTVÍ“ V 15. STOLETÍ

Komplikace ve vývoji české nacionality

Koncem šedesátých a počátkem sedmdesátých let formuloval Josef Kolečka široce založený program studia historického vývoje národa a nacionalismu. Ujasňoval složitý pojmový aparát, zhodnotil stav literatury, ukázal, jak přistupují k této vědecky i politicky aktuální problematice západní badatelé, a jak problém formulovali a řešili klasikové marxismu a marxistická literatura.¹ V řadě prací systematicky analyzoval marxistické řešení národnostní otázky a vývoj nacionálních poměrů v novodobé střední a jihovýchodní Evropě a „třetím světě“.² Kolečkovy práce jsou součástí velké vlny zájmu o nacionalitu, jež je reakcí na politickou aktuálnost národnostní otázky ve všech částech světa, dokonce i tam, kde byl v moderní době národnostní problém zdánlivě vyřešen. I když se vědecký zájem soustřeďuje především na vznik a problematiku novodobých národů, zajímá historiky celý vývojový proces národů, respektive různé formy národní organizace a národního vědomí ve starších epochách. Ukazuje se totiž, že národ je sociální společenství, které se vzpírá jednoznačné definici, že je to živý organismus, třídně strukturovaný a historicky se vyvíjející. V každé epoše historického vývoje stojí v čele národa určitá třída společnosti, ovládá národní organismus a určuje národní vědomí. Jestliže jsou problémy buržoazní a socialistické epochy zevrubně v marxistické literatuře analyzovány a ujasněny, naráží studium národa a nacionalismu ve středověku a raném novověku na mnohé pojmové,

---

¹ Shrnutí v teoreticky zaměřené publikaci J. Kolečka, *Národ — nacionalismus — národnostní otázka. (Mechanismus vzniku novodobé podoby národů)*, Brno 1971. Paralelně se u nás zabývali teorií a historií národa a nacionalismu např. M. Hroch, *K problematice formování buržoazního národa v Evropě*, ČsČH 9, 1961, 374–395, J. Kořálka, *K diskusím o pojmu „národ“*, ČsČH 15, 1967, 873–884 aj. O vztahu národa a státu, který nás zde zajímá, např. J. Wiatr, *Naród i państwo*, Warszawa 1969.

² Viz bibliografie Kolečkových prací v tomto čísle SPFFBU.

teoretické i praktické potíže.³ Jsou dány mimo jiné tím, že politické formy organizace národa neexistovaly a národní vědomí bylo zasunuto za řadu jiných, výraznějších ideologických systémů a mentalit. Silné lokální a univerzalistické společenské a ideové vazby dlouho zabraňovaly jak vytvoření národních států, tak národního vědomí, které ovšem stále žilo, již z toho důvodu, že bylo pevně zakotveno v základním kodexu středověké vzdělanosti a ideologie, v bibli.⁴

Tak jako jsou české poměry typologickým příkladem nacionálního vývoje v moderní době, tak jsou velmi zajímavé i ve středověku. Český národ se vyvíjel v centru Evropy ve velmi úzkých kontaktech s řadou jiných etnik. To vytvářelo prostředí velmi citlivé na nacionalitu a problémy, které bylo nutno řešit teoretickým uvažováním i praktickými činy. Nehledě ke starším tradicím kosmovského a dalimilovského „nacionalismu“, nabývá velké závažnosti nacionální otázka v 15. století, teiy v době, kdy se Evropa začíná politicky a kulturně profilovat jako systém zemí, států a národů.⁵ V této klíčové době státního a nacionálního vývoje prožívají české země husitskou revoluci, v níž má nacionální složka významné místo.⁶

Víme, že v obecných historických souvislostech a vývojových liniích souvisí rozvoj národa a národního vědomí úzce se státem. Ve střední Evropě dospěl státní vývoj k mnohonárodnostním státům a národnostní otázka zde nabyla formy dramatického emancipačního boje, který vyúsťoval v problém nového politického uspořádání mnohonárodnostních států, nebo k jejich rozpadu, přičemž ani pak nebyl problém vyřešen. Celá složitá struktura středoevropských mnohonárodnostních států se rodila ve středověku a raném novověku a tato doba zanechala řadu reziduí. V této studii se pokusíme přispět k řešení jedné zvláštnosti ve vývoji českého národa, která vyvstává v nové podobě právě v 15. století: konstituováním zemského stavovského zřízení vznikají nové problémy ve vztahu zemí v rámci českého státu — České koruny. Speciálně nás zde zajímá tehdejší podoba „moravanství“, jež tvoří ve vývoji české státnosti a české nacionality nevýznamnou komplikaci a specifičnost.⁷

* * *

Karel IV. dokončil územními zisky teritoriální vývoj českého středověkého státu a řadou listin vymezil vztah tohoto státu jako celku k římské

³ Literaturu o problematice národa a nacionalismu ve středověku se zřetelem ke střední Evropě shrnují nejnověji Fr. Graus, *Die Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter*, Sigmaringen 1980 a J. Szűcz, *Nation und Geschichte*, Budapest 1981.

⁴ A. Borst, *Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker 1—4*, Stuttgart 1957—1963.

⁵ B. Guénée, *L'Occident aux XIVe et XVe siècles. Les Etats*, Paris 1971. Th. Schieder ed., *Handbuch der europäischen Geschichte, Band 3, Die Entstehung des neuzeitlichen Europa*, Stuttgart 1971.

⁶ Fr. Šmahel, *Idea národa v husitských Čechách*, České Budějovice 1971. P. Čornej, *K projevům nacionalismu ve Starých letopisech českých*, Husitský Tábor 4, 1981, s. 41—44.

⁷ Tato studie se opírá o autorův text v práci B. Čerešňák a kol., *Přehled dějin Moravy I*, Skriptum, Brno UJEP 1980. „Moravanstvím“ označují soubor projevů moravského politického zemského vědomí, které překračuje rámec zemského patriotismu a nabývá ideologické povahy, zejména v 16. a 17. století.

říši i vzájemné vztahy jeho částí.⁸ Pro zajištění teritoriální integrity České koruny použil Karel IV. lenního principu. Ke sjednocení českému království byly připojeny jako léna českého krále „vedlejší země“. Knížata těchto zemí byla vazaly českého krále, což byl jediný reálný, institucionalizovaný vztah těchto zemí k Čechům. Mocné Čechy v čele středověkého přemyslovského a lucemburského státu zaručovaly jednotu státu daleko reálněji, než slavnostní lenní sliby vazalů. Vzhledem k rozloze a převaze, i jasné vedoucí úloze Čech v českém středověkém státě, můžeme mluvit o *asymetrickém modelu*. Český středověký stát je konglomerát menších zemí a knížecích lén, seskupených kolem mocných jednotných Čech. Tato situace má v Evropě málo obdob a je základem velmocenského postavení českého státu ve střední Evropě 13.–14. století.

V Čechách dochází poměrně záhy k projevům českého národního vědomí, které je spojeno s vědomím dynastickým i zemským. Ve 13.–14. století se stane nositelem tohoto vědomí zemská obec, ve které ovšem dominují páni, kteří se odlišují od cizinců v boji o suverenitu ve státě jazykem. Během husitské revoluce přistoupí k českému národnímu vědomí mocný náboženský impuls Čechů jako vyvolených bojovníků za boží zákon, společenská základna zemské obce a nacionalismu se rozšíří o měšťanstvo a nabude raněburžoazních rysů.⁹ Česká nacionalita je předmětem záplavy literárních pojednání a pevně se kodifikuje nejen uvnitř Čech, ale i v povědomí Evropy, zde ovšem často v negativním smyslu.

Téměř všechny projevy státního a národního vědomí jsou ve středověku omezeny na Čechy. Je to dáno nejen politickou centrální rolí Čech ve státě, ale od 14. století i rozšiřováním společenské základny české nacionality v této zemi, konstituováním českého spisovného jazyka, soustředěním politického dění v Praze a pak pochopitelně počestěním univerzity, která se stává centrem národní propagandy. Jaká je však situace ve „vedlejších zemích“? Omezíme se zde na Moravu, která má stejný etnický základ jako Čechy. Vztah těchto dvou zemí má pro českou nacionalitu a státnost již ten zásadní význam, že ji rozšiřuje za přirozené geografické hranice Čech.

Morava byla připojena k přemyslovskému státu knížaty Oldřichem a Břetislavem ve 20.–30. letech 11. století a Břetislav rozdělil její území na knížectví, která dal do správy svým mladším synům.¹⁰ Tak vznikly na Moravě tři „úděly“, které se během 11.–12. století měnily z apanáží českatelů na centrální přemyslovský stolec podle původního stařešinského

⁸ Z novější literatury o povaze českého přemyslovského a lucemburského státu: J. Spěváček, *Lucemburské koncepte českého státu a jejich přemyslovské kořeny*, Sborník historický 24, 1976, 5–51. Karel IV. *Život a dílo (1316–1378)*. Praha 1969. Zdeněk Fiala, *Předhusitské Čechy 1310–1419*, Praha 1978². M. Doležal, *Koncepte státu v době Karlově v domácích a mezinárodních souvislostech*, in *Mezinárodní vědecká konference Doba Karla IV. v dějinách národů ČSSR*, Praha UK 1981, 38–54. M. Kučera, *Pater patriae*, Bratislava 1981. Ferd. Siebt, *Karl IV. Ein Kaiser in Europa 1348–1378*, München 1978. O lenní koncepci J. Válka, *Karlova integrace Moravy do českého státu*, Jižní Morava 1980, 1, 43–53.

⁹ Fr. Šmahel, l. c., R. Kalivoda, *Husitská ideologie*, Praha 1961. Ferd. Siebt, *Hussitica. Zur Struktur einer Revolution*, Köln–Graz 1965.

¹⁰ Vývoj údelů a jejich vztahu k Čechům je naskicován v B. Čerešňák a kol., *Přehled I.*, s. 40 n. B. Krzemieńska, *Wann erfolgte der Anschluss Mährens an den böhmischen Staat?* Historica XIX, 1980, s. 195–243.

principu na dědičná léna českého knížete a pak krále. Také nově zřízené olomoucké biskupství bylo konstituováno jako přímé léno českého krále a s úděly bylo spojeno jen církevně. Asymetrický model českého státu se projevuje ve 12. století jak překonáním pokusů moravských Přemyslovců ovládnout pražský stolec, tak překonáním snah o sjednocení a politickou samostatnost Moravy. Důležitou úlohu zde plní Olomouc, která je oporou českých panovníků a místem svatováclavské státní české tradice. V politicky roztržité Moravě, jejíž knížata pošilhávala po českém trůně, se v raném středověku nemohlo vytvářet ani politicky ani historicky nějaké „moravské vědomí“, jehož velkomoravská tradice byla potlačena.¹¹

Pražští Přemyslovci likvidovali úspěšně i pokus Konráda II. Znojemského o podřízení Moravy, sjednocené jako markrabství vyjmuté ze závislosti na českém králi, přímo císaři a Přemysl Otakar I., budovatel vrcholné středověkého českého státu, vytvořil po dohodě se svým bratrem Vladislavem z Moravy opět léno českého království a současně svěřil vládu v markrabství bratrovi, který měl být zakladatelem moravské přemysloveské sekundogenitury, patrně vzájemně dědičné. Tím se vytvářelo mezi Čechami a Moravou pevné dynastické pouto, i když se Morava utvářela jako správně samostatná „země“.¹² Ve třináctém století se však sekundogenitura Přemyslovců na Moravě neprosadila a vládlo se zde většinou přímo z Čech pomocí úřadů, navazujících na úděly a velkou politickou roli ve službách českého státu sehrálo olomoucké biskupství. Pro „moravské“ politické vědomí opět nevznikaly podmínky. Také z toho důvodu, že převážná část pánů, kteří se stávají ve 13. století i na Moravě politicky aktivní složkou, pochází z Čech a pohybuje se ve službách českých králů. Ve 12. a 13. století se tedy Morava nekonstituuje plně ani jako politická „země“, ani jako jednotné knížectví s vlastní dynastií. Je většinou ovládána přímo českými králi a biskupem, a také panská šlechta je většinou česká. Tato šlechta zřejmě přenáší na Moravu i praxi českého zemského práva.

Přesto dochází koncem 13. a poč. 14. stol. i na Moravě ke konstituování „zemské obce“. I když je centrum politického boje pánů proti „cizincům“ o moc ve státě v Čechách, je do tohoto boje Morava vtažena prostřednictvím českých, respektive českomoravských panských klanů. První dokument, kterým je tato moravská zemská obec doložena a kterým začíná moravská zemská ústava, privilegium Jana Lucemburského z 25. XIII. 1310,¹³ je vydáno pro obě země, přičemž však Čechové a Moravané vystupují jako zvláštní obce.

¹¹ Autor se přiklání k názorům o diskontinuitě státního vývoje v Čechách a na Moravě v raném středověku. Velkomoravská tradice, pokud existovala, byla Přemyslovci v této době vědomě potlačována a úřední knížata lpěla spíše na tradici přemyslovské, jak o tom svědčí např. cyklus nástěnných maleb na znojemské rotundě. Nové podněty o kontinuitě však přináší práce D. Třeštíka, *Počátky Přemyslovců*, Praha 1981.

¹² E. Barborová, *Postavení Moravy v českém státě v době předhusitské 1182 až 1411*, SAP 20, 1970, 309–362. J. Kejř, *O tzv. bezprostřední podřízenosti Moravy říši*, SAP 28, 1978, 233–291.

¹³ CDM VI, 382. *Knihla Tovačovská*, vyd. V. Brandl, Brno 1868, 14–15.

Karel IV. obnovil v moravském markrabství nejen sekundogenituru, ale výslovně opět potvrdil rozdělení Moravy na tři samostatná knížectví: markrabství, biskupství a opavské vévodství, která „longo iam et antiquo tempore tractu . . a Corona, ac dominio Regni prefati in feudum semper habiti fuerint et possessi . .“¹⁴ Politická jednota Moravy byla opět oslabena, ale obnovení sekundogenitury posílilo dynastické pouto obou zemí, pouto, které neexistovalo mezi ostatními zeměmi Koruny.¹⁵ Zemská obec byla rozdrobena a zastíněna dvorem, ale existovala ve smyslu právním a byla reprezentována zemským soudem. V politickém smyslu se pak zemská obec pánů prosadila radikálně roku 1411 po smrti markraběte Jošta, kdy opět zanikla moravská sekundogenitura a král Václav IV. vládne na Moravě sám. Do čela zemské správy a zemského práva však stává hejtmana.

Od tohoto data funguje na Moravě nepřetržitě zemská správa jako politický orgán sjednocené země. Proces konstituování zemské správy probíhá v bouřlivých událostech husitské revoluce, bezvládí a dvojevládí na českém trůně, a zemská správa, jejímž základem je obnovení landfrýdu, se plně osvědčí.¹⁶ Morava má nejen fungující zemskou správu, ale v době slabosti českého státu a politického chaosu ve střední Evropě nabývá řady rysů státní suverenity, jako je uzavírání smluv s okolními zeměmi, obnovování landfrýdu i bez schválení panovníka apod.¹⁷ Vzestup politického významu Moravy je formálně vyjádřen i povýšením zemského znaku císaře Fridrichem III., a Morava vstupuje pevně do středoevropského politického povědomí. V pramenech jsou běžné termíny Morava, Moravané, moravské markrabství, uváděné vedle Čech a objevuje se i pojem moravský jazyk.¹⁸ Vytváří se tradice samostatné moravské politiky i v tak důležitých věcech, jako byly volby českých králů a dochází k častým sporům s Čechy. Moravané především odmítnou lenní závislost na Čechách a prohlásí se za rovnoprávné Čechům, což je uznáno.¹⁹ Několikrát se vedou ostré spory o „sedání“ na shromáždění zástupců celé Koruny, kam jsou nyní místo knížat-leníků zvaní stavovští představitelé.²⁰ Je zřejmé, že na Moravě se vytváří zemské politické vědomí, které zde nazýváme moravanstvím. Co znamenal tento jev v dějinách české nacionality?

Část moderní literatury, zejména německé, přeceňovala moravanství a snažila se z jeho projevů vytvořit kontinuální jev, který směřoval k moderním pokusům vyčlenit Moravu z komplexu české státnosti a na-

¹⁴ CDM VII, s. 564, Listina Karla IV. pro bratra Jana Jindřicha z 7. IV. 1348.

¹⁵ J. V á l k a, *Karlova integrace*.

¹⁶ Základní dokumentace u Fr. K a m e n í č k a, AČ 10, 241–353. Moderní regesta stavovských listin moravského zemského archivu M. Š v á b e n s k ý, *Stavovské listiny 1212–1847, Katalog*, Inventáře a katalogy fondů Státního archivu v Brně č. 22, Brno 1965.

¹⁷ Nejdále dochází tato samostatnost v době vlády Matyáše Korvína, kdy má snad hlubší politické pozadí. Viz např. listina z 9. III. 1477, AČ 6, 371–3.

¹⁸ Dokumentace v materiálech, uveřejněných v AČ 1–6, 10 a *Knize Tovačovské*.

¹⁹ Spor o lenní závislost se vyhranil a vyřešil při korunovaci Ladislava Pohrobka, viz *Knihla Tovačovská*, s. 9.

²⁰ Podrobněji o těchto otázkách bude pojednáno v připravovaném 2. sv. *Přehledu dějin Moravy*.

cionality.²¹ Zde se omezíme na vymezení tohoto jevu pouze v 15. století.

V této době se rodí moravanství znovu jako sociopsychický „my-pocit“, tedy jako pocitové vymezení určité kolektivity vůči jiným, i proti Čechům z nové a rychlé konstituce zemsko-stavovského zřízení. Je mentálním produktem správně-právního sjednocení Moravy překonáním lenního systému státní organizace a soustřeďuje se do zemských institucí, zejména sněmů, soudů a zemských úřadů. K nejvýraznějším projevům moravanství dochází zejména při úsilí dosáhnout stavovské rovnosti s českými stavy. Sociologicky však zůstává toto moravanství omezeno v podstatě na panskou složku společnosti a nezískává širokou společenskou základnu. Absence městského živlu a tím i inteligence způsobuje, že moravanství není zatím ideologizováno a historizováno, takže se nedá vůbec srovnávat s procesem rozvoje českého národního vědomí, ke kterému dochází ve stejné době v Čechách. Protože se však toto české národní vědomí nemůže přenést plně na Moravu, vzniká specifická dialektika vztahů Čech a Moravy, jejímž základem je správněpolitický rozdíl zemí a rozdílnost společenské struktury národního organismu. Na Moravě 15. století nevznikne společensky široká tendence k moravskému sebevědomí, ale Morava také zcela nesplyne s nacionalismem českým. Úzké historické vazby, které se utvářely ve středověku, trvají, ale modifikují se do nových poměrů. Vedle vzniku zemského patriotismu trvají tyto vazby jako jakési archeologické vrstvy společného etnického vědomí, které překonává tendence k rozlišení a osamostatnění.

Pevný základ české nacionality v obou zemích vytváří především jazyk. Právě 15. století je obdobím, kdy na Moravě, stejně jako v Čechách, převládne ve sféře zemského práva a v politické komunikaci spisovná čeština, pronikající i na Moravě do všech oblastí literární aktivity. Přesná jazyková analýza památek 15. století, které vznikly na Moravě nebyla ještě provedena, ale přes zjištění určitých „moravismu“, což je pochopitelné u autorů a pisarů moravského původu, se vyvíjí v této době v obou zemích nepřetržitý tok českého spisovného jazyka, který bude gramatickými pracemi 16. století kodifikován. Žádný z moravských dialektů, které v této době zřejmě existovaly, neměl tendenci stát se zvláštním spisovným jazykem, což je dáno zřejmě absencí kulturního centra, jakým je v Čechách Praha, jejíž vliv expandoval v jazykové sféře daleko za hranice české země.²² Pokud se někdy objeví v pramenech termín „moravský jazyk“, je to zcela bezobsažný pojem, který je přenesením teritoriálního hlediska do jazykové sféry. Morava je jazykově totožná s Čechami i v době, kdy byla Evropa ještě plná zemských a lokálních jazyků, které byly i jazyky literárními.

Je paradoxní, že moravanství se objevuje pouze v řadách té společenské

²¹ J. Kolečka, *České národně politické hnutí na Moravě v letech 1848–1874*, Brno v minulosti a dnes 2, 1960, 301–371. V. Urfus, *K otázce zemského vlastenectví na Moravě*, ČMM 90, 1972, 92–93.

²² Rozšířením češtiny jako diplomatického a kancelářského jazyka se zabýval v řadě studií J. Macárek: *Po stopách spisovné češtiny v jihozápadní Ukrajině koncem 14. a v 1. polovině 15. století*. In *Sborník F. Wollmanovi k sedmdesátinám*, Praha 1958, 42–63; *K otázce české listiny na dvoře uherském v 2. pol. 15. století (v letech 1486–1490)*, *Historický časopis* 6 1958, 560–569; *K otázce vztahů listiny české, ukrajinské a moldavské v druhé polovině 15. století*, SPFFBU 9, C 7, 1960, 151–159.

vrstvy, která vytvářela vedle dynastie politickou jednotu obou zemí, to jest u vysoké šlechty, ovládající zemské instituce. Panská šlechta si však v této době i při dělení majetku na různé větve udržuje společné erbovní vědomí a nejvýznamnější panské rody (Kunštáti, Šternberkové, Valdštejnové, Hradečtí, Cimburkové, Pernštejnové, Boskovičtí) mají majetek v obou zemích. Příbuzenství nejvyšší šlechty a její jazyková identita jsou stále posilovány sňatky mezi příslušníky panských rodů v Čechách a na Moravě. I při odlišení zemsko-stavovského zřízení, a při samostatném fungování práva a správy v obou zemích, existuje nadále společné občanství šlechty, dochází k vzájemnému uznání společenské rovnosti a trvá stále úzký kontakt mezi českým a moravským zemským právem, jehož představiteli a tvůrci jsou právě ony úzce spřízněné českomoravské klany. Tyto spojitosti se stávají v 15. století i pevnou politickou vazbou obou zemí, jež pomůže překonat rezidua lenní mentality a krizové situace státu.

Rovina státního vědomí je ovšem velmi komplikovaná. Zemské vědomí vystupuje výrazně jako prvek politického rozlišení a separatismu. Důležité je však to, že státní celek České koruny přetrvává všechny politické krize, protože je pevně zakotven jak v politickém vědomí monarchistické Evropy, tak ve vědomí stavů všech zemí Koruny. Tento státní útvar se ovšem musí vyrovnávat jak se zemsko-stavovskou organizací, jež nahradila organizaci lenní, tak s politicko-mentálními důsledky této politické struktury. V 15. století trvá alespoň formálně Koruna stále v té podobě (bez Lucemburska a Braniborska) jak ji vytvořil Karel IV., ale trvá i privilegovaná úzká vazba Čech a Moravy, kterou se pokusil Jiří z Poděbrad po dohodě s Moravany kodifikovat r. 1464 nově formulovanou zásadu neoddělitelnosti těchto zemí.²³

Nositeli vědomí české státnosti ve smyslu Koruny jsou v 15. století stavové české země, zatímco v ostatních zemích je korunní citění málo patrné. Ale v kritických dobách oddělení obou zemí, a při možnosti a nutnosti nového sjednocení, se objeví silné státní-korunní vědomí i na Moravě, např. u Viléma z Pernštejna.²⁴ Všechny politické a prestižní spory mezi českými a moravskými stavy se odehrají v rámci státního celku Koruny, který je na Moravě respektován i s tím důsledkem, že Moravané automaticky přijímají za markraběte českého krále, který je zvolen — při ztroskotání pokusů o generální sněmy Koruny — pouze v Čechách a Čechy. Intronizace moravského markraběte, zakotvená jako ceremoniel v Tovačovské knize, je pouze uvedením českého krále do úřadu moravského markraběte.²⁵ Se samostatným postupem v této nejdůležitější politické záležitosti moravská ústava vůbec nepočítá, i když v praxi dochází mezi Čechy a Moravany často ke sporům z toho důvodu, že na Moravě je respektováno výrazněji než v Čechách dědické právo.

Nesímně závažným faktorem ve vytváření vzájemného poměru Čech a Moravy je husitská revoluce. Právě zde vystupuje dialektika vztahu

²³ AČ 10, 274–5.

²⁴ J. Válek a, „Politická závět“ Viléma z Pernštejna (1520–1521), ČMM 90, 1971, 1–2, 63–82.

²⁵ Kniha Tovačovská, s. 11–12.

obou zemí do důležité fáze, která nebyla vždy správně chápána. Husitství především není samo příčinou krize lenního svazku Koruny a vzniku zemsko-stavovského systému. Tento proces probíhal paralelně, byl jiného řádu než revoluce, a husitství mu dodalo pouze dramatickou formu. Zemsko-stavovský systém se na Moravě vytvořil před revolucí. V husitské epoše se však znovu a jinak projevila jednota těchto dvou zemí a jejich úzký politický vztah. Morava, representovaná zemským vedením a Lackem z Kravař, přejala v počáteční fázi husitismu Husův program a sehrála velkou roli při vytvoření prvních husitských svazů šlechty, které obsáhly obě země. Nové studium průběhu husitské revoluce na Moravě ukazuje, že tento vztah přes všechny politické a vojenské peripetie přetrvával až do vyhlášení Kompaktát, která výslovně platila pro obě země.²⁶ V Čechách i na Moravě se tedy husitismus legalizoval, na rozdíl od ostatních zemí Koruny, které zůstaly katolické. Tím bylo zabráněno vytvoření náboženské propasti, která by jistě odlišila kulturní vývoj.

Ovšem právě v období husitské revoluce se projeví i velké rozdíly ve společenské a politické struktuře obou zemí, které ovlivnily nejen průběh revoluce, ale i proces nacionálního vývoje. Morava se nemohla vzhledem k absenci českého městského živlu a české inteligence podílet výrazně na tvorbě husitské ideologie se všemi jejími důsledky. Úzké spojení husitismus a nacionality, v níž mají významný podíl města, se realizuje pouze v Čechách. Vliv husitismu i s jeho nacionální agitací nesporně pronikal na Moravu, ale právě zemsko-stavovské zřízení zabránilo splnutí tohoto proudu v obou zemích, zejména když ztroskotalo úsilí o společný politický postup, a když se husitské církevní utrakvistická organizace neprosadila na Moravě, kde narazila na olomoucké biskupství, které formálně Kompaktáta uznalo. Na Moravě byl velmi slabý vliv pražské utrakvistické univerzity. Městská inteligence byla katolická a vychovávaná většinou ve Vídni. Husitství sice na Moravě uhájilo svou legalitu, ale ustupovalo ve veřejném a politickém životě země záhy do pozadí za společné zemské zájmy vysoké šlechty, které byly v obou vyznáních společné. Morava dospěla již roku 1434 k zemskému landfrýdu, do kterého nejsou náboženské požadavky vůbec pojaty a neprožívá nábožensko-politické bitvy, které trvají v Čechách až do kutnohorských ujednání. Přitom se ovšem neprofiluje Morava ani jako země katolická. Po smrti velkého protihusitského polemika Štěpána z Dolan je protihusitský proud literatury na Moravě slabý a v humanistickém ovzduší téměř zaniká. Pokusy postavit „katolickou“ Moravu proti „husitským“ Čechám se sice objevují, ale většinou jsou až pozdního data. Odlišný průběh husitství a odlišná struktura husitismu dala zemsko-stavovské politice obou zemí odlišný obsah a rytmus, ale fakt legalizace husitismu v obou zemích pouze upevnil jejich tradiční jednotu a zvláštnost mezi ostatními zeměmi Koruny.

Posléze je pro moravanství 15. století příznačný ještě jeden důležitý rys: nevytváří si ještě historickou tradici a mýtus počátku nezávislé na

²⁶ Fr. Hoffmann, *Morava na cestě k husitské revoluci*, Husitský Tábor 4, 1981, 57–68. J. Válka, *Morava roku 1421*, *Studia Comeniana ea historica* 20, IX/1979, 5–30; *Počátek váky o Moravu (1422–1423)*, *Jižní Morava*, sv. 21, 1982, 48–66. *Přehled dějin Moravy I*, s. 144 n.

Čechách. Ve vřavě válek neměla na Moravě dějepisecká práce podmínky a prakticky neexistovala. Charakteristické je to, že nejdůležitější text tohoto období v zemském politickém smyslu, Tovačovská kniha, se nepokouší o vytváření historického vědomí. Myšlení vládnoucí vrstvy je orientováno výrazně právně a politicky, historický aspekt mu chybí. Teprve humanismus, jak renesanční, tak zejména barokní, se pokusí upevnit zemské vědomí a odlišit Moravu od Čech historickými mýty a historií. To ovšem spadá již do jiné kapitoly vývoje „moravanství“.

* * *

Můžeme uzavřít v tomto smyslu: 15. století, které je zrodem a rychlým konstituováním zemsko-stavovského systému, vytvářelo novou strukturu českého státu a tím i podmínky pro vyhraněné zemské vědomí, které jsme v případě Moravy označili jako „moravanství“. Tento proces však nenarušil tradiční úzkou vazbu obou zemí v rámci českého státu, zakotvenou v etickém, jazykovém, právním a politickém společenství většiny obyvatelstva a vládnoucí třídy. Moravanství jako politický „my-pocit“ zůstalo v 15. století omezeno na politickou sféru a neproniklo jako nacionálně konstitutivní mentalita a ideologie do širších vrstev obyvatelstva. Nemohlo tak v této důležité době zamezit konstituování moderního českého národa v obou zemích. Vytvářelo pouze specifickou komplikaci, která se v dějinách stále opakuje. Morava je součástí českého národního organismu, ale musí být k jeho základu stále získávána jednak politickou, jednak kulturní expanzí Čech.

„LE PATRIOTISME MORAVE“ AU 15e SIÈCLE

En renouant avec les travaux de J. Kolečka sur l'évolution du nationalisme, l'auteur cherche à résoudre le problème de l'interdépendance entre le processus de formation de la nationalité tchèque et la constitution, dans les pays de la Couronne de Bohême, du régime des Etats. Dans ses considérations, il prend pour point de départ le fait que la Couronne de Bohême. Etat tchèque de moyen âge créé progressivement par des souverains de la maison des Přemyslides et de celle du Luxembourg, représentait un ensemble de pays liés à la Bohême moyennant l'attachement féodal de leur prince vis-à-vis du roi de Bohême. Au cors du 15e siècle, le système des liens féodaux se relâche et il cède le pas à une configuration des pays organisés selon les principes des Etats. Les institutions de ces pays sont porteuses d'un „patriotisme territorial“ qui va à contre-voie du patriotisme étatique lié à Couronne de Bohême. L'auteur examine les manifestations et la portée de ce patriotisme régional dans la Moravie du 15e siècle. Il constate que, malgré l'évolution parallèle des institutions territoriales en Bohême et en Moravie et en dépit du fait que le „patriotisme morave“ se soit constitué aussi en opposition vis-à-vis des Tchèques de Bohême, les deux pays ethniquement identiques continuent à entretenir d'étroites relations politiques établies, d'ailleurs, depuis le haut moyen âge. Il y a d'autres facteurs favorisant ces relations: c'est tout d'abord la généralisation du tchèque dans la fonction de langue littéraire et officielle en Moravie; ensuite les abondants liens de parenté entre les familles de haute noblesse (*páni*) des deux pays; enfin, c'est la légalisation du hussitisme en Moravie, de même qu'en Bohême. Les deux pays s'efforçaient à donner une forme nouvelle à leurs rapports mutuels en soulignant la parenté au lieu de la dépendance féodale.

Au 15e siècle, le patriotisme morave ne se définit pas encore en tant qu'idéologie et il reste limité à des membres de la classe dirigeante (c'est-à-dire à la mince couche des *páni*) de la société morave. Les différences d'évolution politique et de structure sociale entre la Bohême et la Moravie donnent l'explication du fait que le nationalisme tchéco-hussite ne trouva pas en Moravie un milieu favorable à son épanouissement et que, de l'autre part, il n'y eut pas de velléités séparatistes susceptibles de porter atteinte à l'évolution de la nationalité tchèque dans les deux pays et d'aboutir à la désagrégation de l'Etat; le patriotisme morave représente donc simplement une complication de cette évolution.